

MŰEMLÉKEK, POLGÁRHÁBORÚ ÉS HELYI KÖZÖSSÉGEK A Duhok régió (iraki Kurdisztán) régészeti öröksége – 2. rész

SPÁT ESZTER

Magyar Régészet 8. évf. (2019), 4. szám, pp. 35–44. doi: <https://doi.org/10.36245/mr.2019.4.6>

A szerző 2019/3. számban megjelent [cikkének](#) folytatása

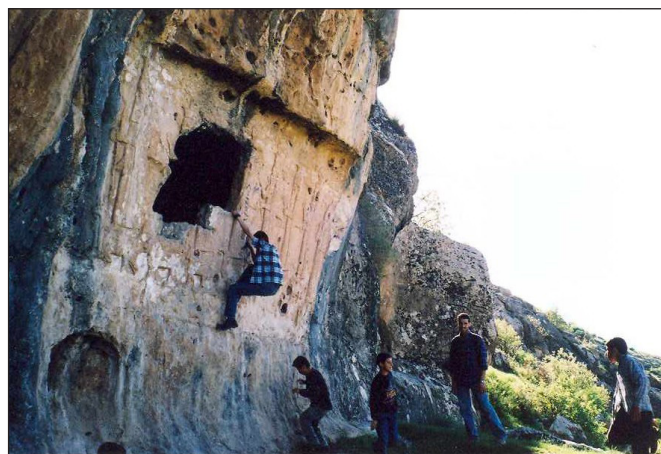
Ez a cikksorozat az iraki Kurdisztánban található Duhok régió régészeti örökségét mutatja be, és a területen végzett csaknem két évtizedes kutatás eredményein alapul. Bár az elsődleges kutatási témám a jezidi vallás és népcsoport, szintén érdekes volt számomra az a szélesebb kulturális közeg, ahol a jezidiek élnek. Így a terület régészeti emlékei, az ezekhez való viszonyulás, és ezek helye a kurdisztáni régió lakosainak kultúráról alkotott elképzeléseiben és történeti identitás-keresésében – legyenek akár jezidiek, muszlimok vagy keresztények – felkeltette az érdeklődésemet. A munka jelen, második részében négy kevésbé ismert, a Duhok kormányzóság területén található lelőhelyet és a helyiek ezekhez való viszonyát mutatjuk be.

A GEVERKEI ASSZÍR DOMBORMŰVEK

A geverkei domborművek Maltai-domborművek ill. Halamata-barlang néven is ismertek. Három elemből állnak, amelyek Szín-ahhé-eriba (Szennahérib) asszír uralkodót ábrázolják, amint állatok hátán vonuló, emberalakban megjelenő asszír istenek sorával néz szembe. (Egyes internetes leírások négy domborművet említenek, de a negyedik faragvány ettől a háromtól távolabb helyezkedik el.) A domborműveket 200 méter magasságban faragták a Zawa hegység sziklás oldalába, a Duhok folyó ill. Geverke falu felett. A Maltai nevű régi település, közepén egy ősi tell maradványaival, a domborművekkel szemközt helyezkedik el a síkságon.¹ A domborművekhez nem vezet út, meg kell mászni a meredek és sziklás hegyoldalt, vagy a Zawa hegység gerincén végigfutó út (egy népszerű piknikező hely) felől leereszkedve lehet őket megközelíteni.

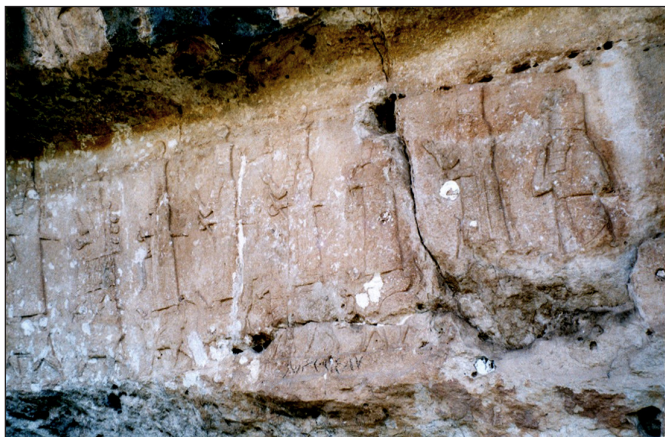
A domborműveket a Kr. e. 7. században, Szín-ahhé-eriba asszír király uralkodása idején faragták. A Metropolitan Museum egyik kiállításának weboldalán található leírás szerint „ennek a domborműcsoportnak az ikonográfiája különös érdeklődésre tarthat számot. Eltérve az asszír uralkodói művészet más példáitól, ahol a király az istenek szimbólumainak hódolva jelenik meg, ezeken az ábrázolásokon a királyt jellegzetes kézmozdulattal ábrázolták az antropomorf, vagyis emberalakban megjelenő istenségek előtt. A király viszonylag kis alakja egyenesen az őt, nagy méretben ábrázolt isten és két istennő felé néz, akik állatok és képzeletbeli teremtmények hátán állnak; ezek jobbról balra Assur, Ninlil, Sin, Anu vagy Enlil, Samas, Adad és Istár”(MALKO, 2014). Az egyik táblába – akárcsak a Khinnisben található domborművek középső elemébe – barlangot vájtak, minden bizonnyal keresztény szerzetesek (1. kép).

2003 előtt alig hallott valaki a helyiek közül a geverkei asszír domborművekről. Ekkor még gyümölcsösök és parlagon hagyott földek választották el Duhokot Geverke falutól, és a falubeli fiúk segítségére volt szükségem, hogy megtaláljam a

1. kép. Fiúk másznak be a geverkei asszír domborművekbe vájt barlangba (2003)

¹ GPS: 36 50' 24.14" N, 42 56' 42.62" E (Falk–Dulz, s.a.)

2. kép. Geverke látképe 2003-ban; a pusztulás szemmel látható

hatalmas angyalát ábrázolják (SPÄT, 2008, p. 401). Valójában kilenc alak látható minden domborművön: hét istenség, egy király velük szemben, és egy király mögöttük (2. kép).

A Szaddám bukását követő kurd gazdasági felvirágzás éveiben Duhok mérete a négyszeresére nőtt. Geverke és Maltai falvak már Duhok városhoz tartoznak, és az asszír domborművek is felkeltették a helyiek figyelmét. Ez annak is betudható, hogy megjelent a Kurdisztán ősi örökségével kapcsolatos „hivatalos” érdeklődés, mivel a kurd állam megteremtésének céljától vezérelve igyekeznek Kurdisztánt „a civilizáció bölcsőjeként” ábrázolni; ezekkel a szavakkal köszönti egy szikla előtt álló tábla a Duhok tóhoz, egy népszerű pihenőhelyhez látogatókat.

A táblát amellet a sziklába vájt ősi lépcső mellett helyezték el, ami egy sor mesterséges barlanghoz vezet. Első duhoki tartózkodásom alkalmával, 2002–2003-ban, ezeket a barlangokat még csak unatkozó tinédzserek látogatták. Akkor a legnagyobb barlangot, amit csak a sziklába vájt alagúton keresztül lehetett megközelíteni, és amit „Négy Oszlop Barlangnak” neveztek a közepén található nagy oltár és az azokat a mennyezettel összekötő négy nagy oszlop miatt, zoroasztriánus templomként azonosították, és ásatások is folytak itt, a kurd média élénk érdeklődésétől övezve (FOLTZ, 2017, pp. 102–103). Ez sokat segített abban, hogy a duhoki lakosság érdeklődése felébredjen az ősi műemlékek iránt, ennek azonban negatív hozadéka is volt. Bár a Négy Oszlop Barlang ma már csak jegyvásárlás fejében látogatható, a geverkei barlangokat még mindig nem őrzik, és a hegyoldalon felfelé vezető meredek túraút az egyetlen védelem. Ez azonban nem bizonyult elégnek a vandálok és fosztogatók ellen. Először 2008-ban jelent meg graffiti a faragványokon (ahogy arról egy, az erbili American University of Kurdistanon tanító amerikai kollega beszámolt róla; DAILYHAWLER, 2008). Meg kell jegyeznünk, hogy a graffiti új jelenség a duhoki régióban, csak 2003 után terjedt el. Bár a graffitiket megkísérelték eltávolítani, maradványai még mindig láthatóak, és újabb graffitik is megjelentek (3. kép). 2016-ban nagy felháborodást keltett az asszír (új-

3. kép. Az asszír dombormű részlete, jól látható pusztulás- és graffiti nyomokkal

arámi nyelven beszélő keresztény) diaszpórában, mikor egy kurd zászlót festettek festékszóróval a domborművekre. Az asszírok, akik az ősi asszírok egyenes leszármazottaiknak tekintik magukat, ezt nem annyira pusztá vandalizmusnak, mint inkább kurd nacionalista támadásnak tekintették az asszír nemzeti örökség és identitás ellen. Amikor Gertrude Bell 1909-ben ellátogatott a helyszínre, már egy nagyobb darab hiányzott az egyik tömbből (BELL, 1909; M054–M057-es fotók).² A graffiti zászlót azóta eltávolították, de a vandálok, vagy inkább műkincsrablók, helyrehozhatatlan károkat okoztak: 2018. március 6.-án a Rudaw English nevű kurd hírportál beszámolt róla, hogy a lelőhelyet megrongálták és műtárgyakat loptak el (ALI, 2018). Bár a beszámoló nem teljesen világos, és azt írja, valaki “tárgyakat lopott el a barlangból”, a csatolt képek alapján egyértelmű, hogy egy nagy tömböt (az egyik asszír isten ábrázolását) egyszerűen kifaragták az egyik domborműből.

A PIOMARA FELLEGVÁR

A “Piomara Fellegvár” nevet egy máig azonosítatlan erődítmény viseli, a Duhok-hegység gerincén a város felett; valószínűleg Duhokban élő áttelepültek nevezték el így.³ A helyiek többsége sosem hallott a fellegvárról, vagy akár a Piomara névről (még azok sem, akik közvetlenül a romok alatt laknak Duhok újonnan épült külvárosi negyedében). Néhány áttelepült, akik a várat kedvelt hétvégi kirándulóhelynek tekintik (már amennyiben nincs saját közlekedési eszközük, amivel a várostól távolabb is kirándulhatnak), Piomara Fellegvár néven emlegeti, de az oda vezető utat a legtöbben „temetői túrának” vagy „farm túrának” nevezik, mivel a túraút a hegy oldalán alacsonyan fekvő, nagy temető mellett kezdődik, és egy farmnál ér véget a völgyben. Ahogy elérjük a hegycsúcsot, a Tigris és a Ninive- (vagy Moszul-) fennsík gyönyörű képe tárul elénk délkeletről, míg északnyugat felől a Duhok-tó (egy mesterséges vízgűjtő, amelyet a völgyben hoztak létre, amikor Szaddám uralma alatt megépült a duhoki gát), és a távolban hegylancok sorai kerülnek el. Valamennyire ismerni kell a vidéket, hogy az ember megtalálja a megfelelő ösvényt, amin át elérhető a hegycsúcs. Akik tudják, merre menjenek a sziklás hegyoldalon és elérnek a „megfelelő” hegycsúcsra, felfedezhetik a régi erődítmény romjait (vagy ahogy az áttelepültek nevezik, a „fellegvárat”). Számos helyen láthatóak kőfalak maradványai, és teremszerű, mesterségesen kivájt barlangok, valamint egy, a sziklába vájt keskeny alagút, ami a hegy másik oldalára vezet (4. kép). A kis fennsíkon sétálva, éppen a hegycsúcs alatt, a kirándulónak óvatosnak kell lennie, mert könnyen beleeshet a fűben rejtőző mély ciszternák valamelyikébe.

Érdeemes megjegyezni, hogy a közeli hegycsúcsokon későbbi kőfalak maradványai láthatóak. Ezek a Pesmergák („akik szembenéznek a halállal”), vagyis a kurd katonák hadállásai voltak 1991 és 2003 között. Ezekben az években a Pesmergák, akik nem voltak már hegyi guerilla harcosok, hanem a kvázi-független Kurdisztáni Autonóm Régió hivatalos haderejének fizetett tagjai, a Duhok hegyvidék csúcsairól figyelték, nem készülődik-e az iraki hadsereg katonái támadásra a Ninive-fennsík felől. Jelenleg a hadállások elhagyottak, a kurdok a de facto határt délebbre tolták.

4. kép. Keskeny alagút a Piomara fellegvárban

QALE(T) BADRE: BADRE VÁRA

Qale Badre (Badre vára) egy ismeretlen eredetű várom neve, ami Badre egykori jezidi falu felett magasodik (5. kép). Duhok felől is megközelíthető, ha valaki hajlandó megmászni a Zawa-hegység meredek

² A vandalizmussal kapcsolatban több Twitterbejegyzés látott napvilágot, a #savassyrianheritage hashtag alatt. Ld. még: IshtarTV, 2016; ConflictAntiquities, 2016. Több internetes írás tévesen Khinnisként azonosítja a helyet.

³ GPS: 36 53' 10.21" N, 42 58' 46.37" E (Falk–Dulz, s.a.)

5. kép. *Qalet Badre* (Noe Falk fotója)

oldalát a városka felett, majd leereszkedni a másik oldalon (nem könnyű megtalálni a fennsíkhöz felfelé vezető utat, mivel az ösvény utolsó szakaszán sok a csupasz, meredek szikla).⁴A Zawa-hegység lábánál a déli oldalon több jezidi falu épült, ezeket azonban Szaddám uralma alatt az 1980-as években elpusztították. A vár (bár az „erődítmény” kifejezés jobban illik rá) túl kicsinek tűnik ahhoz, hogy egy teljes nemesi család lakóhelyéül szolgálhatott volna; valószínűbb, hogy katonai funkciója lehetett. A csúcs felé félúton helyezkedik el a sziklás hegyoldalon, és az alatta fekvő völgy remekül belátható innen (emögött egy másik hegylánc terül el, ami 1991 és 2001 között az arab Irak és a Kurdisztáni Régió közötti határként funkcionált), illetve keletre belátható a Tigris folyó is. A várat a meredek hegyoldalba építették a széles völgy fölött, egy keskeny gerincen. Két oldalról sziklameredély határolja, míg a meredek hegyoldaltól egy mesterségesen vájt árok választja el. Ez az árok a hegygerincet vágja ketté, és az innen kitermelt követ használták fel a vár építésére. Ez volt az egyetlen irány, ahonnan a várat meg lehetett támadni; a többi oldalán fal védte a szabálytalan háromszög alakú, lejtős fennsíkot, amin a vár épült. Ez a fal mára nagyrészt elpusztult. A fal egyes szakaszain keskeny lőrések láthatóak, illetve falsarkok és elválások jelzik a különböző periódusokat. A fal egyes részein fehér habarcskötésben vannak a kövek, másutt, különösen a felső soroknál száraz falrakással oldották meg a védelmet. A védőárok belső oldalán pajzsként emelkedik egy toronyszerű épület, amelynek magasan álló falai ma is az erődítmény leglátványosabb részét jelentik. Az épület alsó sorait hatalmas kváderkövek alkotják, majd efelett egyre kisebb méretű kövekből álló sorok következnek. Az árok felőli oldalon lőrések, illetve pártázat nyomai is megfigyelhetők, minden valószínűség szerint több építési időszakot jelölve. Ma a torony alsó részén található hatalmas kiromlás szolgál bejáratként az épületbe, de korábban a torony jobb oldalán álló, mára elpusztult kapuépítmény

6. kép. *A badrei vár tornyának eredeti bejárata*

⁴ GPS: 36 49' 18.04" N, 42 59' 05.94" E (Falk–Dulz, s.a.)

vezethetett a várba. A torony eredeti bejárata az udvar felől nyílt, nagyméretű kövekből épült, kívül szögletes, belül félköríves kapuzata jó állapotban megmaradt (6. kép). Fölötte a földszinti termet fedő födém gerendafészkei jelentkeznek a falban, illetve az udvar felé nyíló szögletes ablakok. A torony árok felőli oldalán viszont csak kifelé szűkülő, keskeny téglalap alakú nyílásokkal rendelkező lőrések találhatóak a gerendafészkek felett. A masszív torony elsősorban védelmi célt szolgált, egyfajta pajzs-ként a leginkább támadható irányt megerősítve, de nagyméretű belső tere rezidenciális funkciót is elláthatott. További, toronyszerű épületrészek maradványai mutatkoznak az árok belső oldalán a sziklaperemhez közelebb, ugyancsak többféle falazási periódust és különféle kőanyagokat mutatva. A kerítőfallyal körülvett lejtős platón több, a sziklába faragott, kerek, alul kiszélesedő ciszterna nyoma is megfigyelhető, belső falak azonban nem látszanak, ami azt valószínűsíti, hogy itt nem voltak lakóhelyiségek (7. kép).⁵

7. kép. A badrei vár látképe a hegytetőről

Úgy tűnik, a várróm egyáltalán nem vonz látogatókat, ami abból is látszik, hogy itt egyáltalán nem találunk eldobált műanyag palackot, csokoládépapírt és hasonló szemetet. Duhok lakói (akik nem kifejezetten hegymászók) szinte egyáltalán nem tudnak a várról. A hegységgel szemközt épült Shariya faluban élő jezidik, akik tudnak a várróm létezéséről, csak annyit tudtak mondani, hogy „nagyon régi”, legalább „három és fél ezer éves”, és néhányan azt állították, hogy keresztények építették. Létezett egy Qale Badre nevű jezidi falu a vár alatt a hegy lábánál, ami a várról kapta a nevét, egykori jezidi lakosai azonban nem tekintették magukénak a várat. Qale Badre falu történetéről a legrészletesebb információt egy idős hölgy szolgáltatta (1940 körül születhetett), aki a Khatib Pisi (jezidi istenség, a falu lakóinak védelmezője) szolgálatában álló papi család (*pîr*) tagja volt. Ő azt állította, hogy Khatib Pisi *pîr*-jei és „követőik” (*muridok*) a Basi törzshöz tartoztak, akik a mai Törökország területén, Batman városhoz közel éltek. 1916-ban a falvaikat, ahogyan a szomszédos örmény falvakat is, támadás érte. Bár az Oszmán Birodalomban az első világháború alatt végbement népirtást nyugaton „örmény népirtás” néven ismerjük, és elsődleges célpontjai valóban az örmények voltak, más nem muszlim kisebbségek, mint a jezidik, a szír keresztények (főleg a Tur Abdin síkság lakói), és a Hakkari-hegység „asszír” keresztényei is áldozatul estek. A jezidik és a keresztények egy része a mai Észak-Irak (iraki Kurdisztán és Szindzsár) területére menekült. Ezeket a területeket a népirtás kevésbé érintette, talán mert nem volt örmény lakosságuk. A Basi törzssel kapcsolatban a hölgy azt mondta, a törzs háromszáz-három tagjából csupán harmincötven (harminc férfi és öt nő) élte túl az üldöztetést és érkezett meg biztonságban Észak-Irakba egy negyven napos vándorlást követően. Először, ahogy az évek során sok más menekült, ők is a jezidik *Mîr*-jéhez (herceg) fordultak segítségért és az ő falujában kerestek megélhetést, de néhány év múlva a menekültek (vagy legalábbis egy részük) Qale Badre faluba költözött, hogy pásztorként dolgozzon (ez a múltban a jezidik jellemző foglalkozása volt). A *pîr* papnő szerint abban az időben Qale Badre falu, bár voltak keresztény lakói is, egy gazdag arab családhoz tartozott, akiket ő „bégeknek” nevezett. Amikor a „bégek” később Bagdadba költöztek (ahol a család állítólag a mai napig él), eladták a földet az új lakóknak, és Qale Badréból jezidi falu lett. A Basi törzs jezidi tagjai egészen az 1980-as évek második feléig éltek Qale Badréban, amikor több más környékbeli jezidi faluval együtt elpusztították, és a lakóit a Shariya nevű *mujamaatba*, vagyis kollektív faluba költöztették a síkságon. Ez a fajta „kollektivizálás” azt a célt szolgálta, hogy erősítse a kormány kontrollját a lakosság felett, és megnyirbálja a Pesmergák, a kurd hegyi guerillák melletti támogatást. Nem csak a jezidikkal bántak így, de egész Észak-Irakra ez volt jellemző az 1970-es, 80-as években; ezáltal

⁵ Köszönöm Laszlovszky Józsefnek a vár régészeti leírásában nyújtott segítségét.

Spät Eszter • Műemlékek, polgárháború és helyi közösségek

újriformálták a településhálózatot, illetve a régió teljes gazdasági, társadalmi és kulturális életét. 2003 után, az addig példa nélküli gazdasági növekedés idején, a kurdisztáni regionális kormány egy átfogó program részeként pénzügyi támogatást nyújtott a *mujamaatok* lakóinak, hogy újjáépíthessék régi falvait. A program azt igyekezett elősegíteni, hogy az emberek visszatérjenek a régi falvakba, egyrészt hogy megújítsák a mezőgazdasági termelést (Kurdisztán nagy részben élelmiszer bevitelre szorul, bár a földje termékeny), másrészt hogy újraéledjen a falusi közeg, ami a kurd nacionalizmus számára az „igazi kurd kultúra” fontos eleme.

A legtöbb falusinak nem állt szándékában elhagyni a kollektív települést (ami sokkal több szolgáltatást kínált, mint a kis falvak), de vissza sem akarták utasítani az ingyenesen nyújtott támogatást. Ezenkívül jó stratégiának tűnt, hogy házakat építsenek, mivel azokat a földeket, amin ház áll, nem sajátíthatja ki az állam. A kisajátítástól való félelem abból a pletykából táplálkozott, miszerint a kurd kormány csatornát fog építeni a Zawa hegységen keresztül, ami majd összeköti Duhokot a völgygel, ahol új településeket építenek majd, hogy Duhok gyorsan növekvő népességét megfelelően elhelyezzék. Az emberek attól féltek, hogy a kormány kisajátítja a földeiket, hogy ott építsen új településrészt vagy utat. Mivel az államtól kapott pénz arra nem volt elég, hogy teljesen felépüljenek az új házak, ezek félkész maradtak, és csak néhány pásztorcsalád (arabok és szindzsári jezidik) használja őket. Miután az ISIS 2014-ben több támadást is végrehajtott a Szindzsár régióban, szindzsári jezidi menekültek költöztek ide, ezekbe a félkész házakba, illetve a mellettük felhúzott vályog házkba és sátrakba. Mivel sok menekültnek az ISIS összeomlása után több évvel sincs reménye arra, hogy valaha hazatérhet lerombolt szindzsári otthonába, valószínűnek tűnik, hogy Qale Badre, az ismeretlen várromról elnevezett falu, lesz a végleges otthonuk.

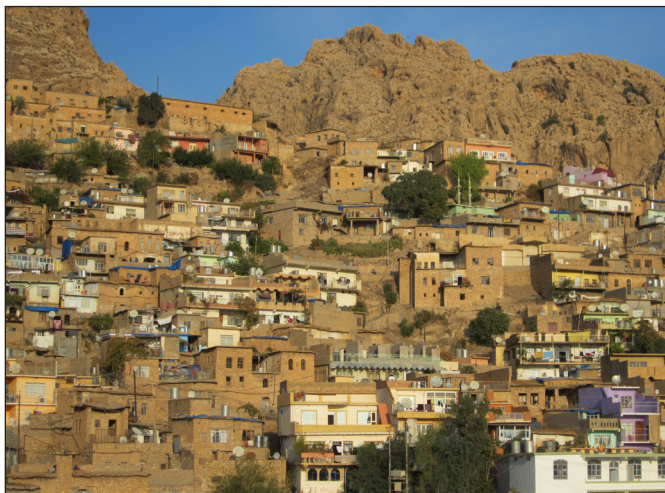
AKRE – EGY REJTETT ÖRÖKSÉGI VÁROS

Duhoktól száz kilométerre keletre, a meredek hegyvonulaton túl Akre (Aqrah) városa tartogat sok érdekességet mind az épített, mind a szellemi örökség terén. Ennek ellenére a külvilág a jelek szerint nemigen tud a város létezéséről, Kurdisztán lakosait pedig kevésbé érdeklik az itteni műemlékek. Még a kurdisztáni áttelepültek által megtekintésre ajánlott helyszínek között sem találjuk Akre nevét. (Az ide érkező utazóknak is külön szólniuk kell a taxisofőrnek, hogy a „régii” Akreba igyekeznek, különben a síkságon elterülő új Akre városába fuvarozzák őket.) Akre városa a Zibari törzs területén fekszik. Múltbéli lakói között muszlimokat, zsidókat és keresztényeket is találunk, és a három közösség szorosan összefonódott. A zsidókat 1951-ben elűzték; a keresztény közösség több évtizedes hanyatláson ment keresztül. A keresztények először a városközpontot hagyták el, új lehetőségeket keresve, míg a Szaddám-rezsim bukása óta eltelt csaknem két évtizedben sokan Nyugatra távoztak. Nem tudjuk, hány keresztény maradt Akreban, de a település jelenleg egy konzervatív muszlim város képét mutatja.

AZ ÓVÁROS

Akre festői óvárosa a hegyoldalban épült; régi, sárga kőből épült házai a Szaddám Kurdisztán elleni támadásait és a Szaddám utáni évek gazdasági robbanása által hozott gyors modernizációt túlélő kevés emlék közé tartoznak (8. kép). Mivel a kurdisztáni társadalom jelenleg a „minél újabb, annál jobb” elvét követi, kérdéses, hogy meddig marad meg az óváros. Néhány régi kőház már omladozik, vagy be is omlott, másokat lebontottak és a helyükre újakat emeltek (9. kép). A 2018–19-es tél különösen sok kárt okozott a város építészeti örökségében; a szokatlanul zord időjárás pusztítóan hatott a város számos régi házára. A helyiek az otthonaik újjáépítéséhez gyakran használták fel „az összeomlott épületek köveit”, bár néhányan igyekeznek megőrizni a hagyományos építészeti stílust.⁶ A házak felett egy jó állapotban maradt keresztény templom magasodik, ez azonban állandóan zárva van, és a helyi járókelők közül senki nem tudta megmondani, hogyan lehet bejutni, és működik-e még egyáltalán.

⁶ <https://www.rudaw.net/english/culture/02082019>

8. kép. Régi, sárga kőből épült házak Akre óvárosában

9. kép. Elhagyott régi ház Akre óvárosában, a háttérben új építésű ház

A QADRI TEQIYE

Az óváros közelében, a völgy bejáratánál áll Duhok kormányzóság utolsó működő dervisháza (*teqiye*). A szufizmus, az iszlám misztikus irányzata gyakorlatilag eltűnt az északi térségből az utóbbi pár évtizedben a társadalmi-gazdasági és kulturális változások miatt. Az akrei *teqiye* azonban, ami a Qadri szufi rendhez tartozik, még mindig vonzza a híveket, bár ők főleg az Akrétól délre fekvő falvakból jönnek.

A *teqiye* épületei vadonatújnak és nem árulkodnak túl sok képzelőerőről, így kevésbé jelentenek esztétikai látványosságot a festői táj ellenére. Maga a *teqiye* azonban kiemelt jelentőségű a régió eltűnőfélben lévő vallási-kulturális öröksége szempontjából. Az épületkomplexum a szufi vallásban szentként tisztelt Abdul Aziz Gilani síremléke köré épült; ő volt a Qadri rendnek, a misztikus iszlám széleskörben elterjedt ágának alapítója a 12. században. A síremlék miatt az akrei *teqiye* fontos zarándokhely és rituális központ. A sejk család, a síremlék hagyományos őrzői, a *teqiyében* élnek, gondozzák a sírhelyet, és foglalkoznak a zarándokokkal. Ez utóbbiak közül néhányan csak azért jönnek, hogy imádkozzanak a sírnál és kérjék a szent (illetve a sejkek) közbenjárását gondjaik megoldásában; mások azért keresik fel a helyet, hogy részt vegyenek a szufi rituálékon, vagy a *mawlid*okon. A *mawlid* eredetileg „születésnapot” jelent, és a Próféta születésnapját jelölte, amit ceremóniákkal, különleges szövegek olvasásával, illetve egyes helyeken zenével és táncsal, vagyis a *semah* rituáléval is ünnepeltek. Később egyes helyeken, mint Akrében és környékén is, a *mawlid* megnevezést használták minden közös szufi rituáléra, nem csak a Próféta születésnapjának ünnepe. A *mawlid*ok része az ima, a zene és a módosult tudatállapotokhoz vezető, eksztatikus tánc, valamint a látványos önsanyargatás. A *teqiye* a terület vallási központja, ami mindkét nembeli derviseket (illetve a rend és az akrei sejkek követőit) vonzza, de iráni kurdok is látogatják (állítólag mind szunniták, mind síiták), akárcsak arabok, akik Moszulból, vagy akár Bagdadból utaznak ide, főleg ünnepnapokon. Ilyenkor a zarándokokat buszok hozzák távoli településekről, hogy részt vehessenek az eksztatikus táncban. Akre városában furcsamód állítólag nem élnek dervisek, akik a *teqiyét* látogatnák. A helyi lakosok csak ünnepek alkalmával jönnek el ide, hogy udvariasságból kifejezzék jókívánásaikat a sejk családnak, vagy betegség esetén természetfeletti közbenjárást kérjenek Abdul Aziz Gilanitól, a *teqiyében* eltemetett szenttől.⁷

AZ AKREI VÁR

A város felett, a hegy tetején egy titokzatos erődítmény romjai találhatóak. Titokzatos, mert a jelek szerint senki sem tudja, ki építette és mikor. Czellár Katalin magyar építészettörténész írja útikönyvében, hogy a vár valamikor híres kurd erőd volt, de ennél többet ő sem árul el (CZELLÁR 1979, p. 282). A Kurdisztáni

⁷ Több akrei fiatal kifejezett meglepetésének adott hangot, amiért meglátogattam Akrét, hogy megnézzem a ceremóniát. Nem értették, miért érdekelhet ez bárkit az öreg falusiakon kívül, ami egyértelműen mutatja, hogy a szellemi örökségnek ez a formája már nem bír különösebb jelentőséggel a kurd középosztály számára.

Turisztikai Igazgatóság hivatalos honlapja szerint egy Zand nevű herceg építette Kr.e. 580-ban. Néhány helybéli annak a nem túl meggyőző véleményének adott hangot, hogy a rom egykor egy szerzetes közösségé volt.⁸ Az általam lelt legmegbízhatóbb forrás, egy közeli ásatáson dolgozó lengyel régész csapat szerint „senki sem tudja igazán”. Az építmény sokban eltér a mi hegytetőre épült várakkal kapcsolatos elképzeléseinktől. A szokásos falak helyett az épület maradványait a hegy sziklájába vésték; jelenleg több terem, út, illetve egy vízvezetéknek tűnő árokrendszer látható, amit a sziklából faragtak ki, valamint a sziklafalba

10. kép. Egy sziklába vájt terem bejárata az akrei várban

11. kép. Sziklába vájt, a hegyoldalon lefelé vezető út az akrei várban

vájt barlangok, ajtókkal és ablakokkal (10–11. kép). A sziklába vájt, egyenes árok fut le a hegy csúcsáról, majd fel egy másik hegy oldalán, ahol egy nyílásban vagy barlangban ér véget a sziklafalon. Ez talán egykor vizet szállíthatott a várba valamilyen műszaki megoldással, de ez az értelmezés csak akkor állhatja meg a helyét, ha a csatornában zárt vízvezetékek futottak, amiben a magas hegyoldalból a vizet az alacsonyabban fekvő épületbe lehetett vezetni. A vár legérdekesebb része a barlangkomplexum, amit nem könnyű megtalálni (nekem sem sikerült volna, ha nincs ott egy csapat helyi fiatal, akik örültek, hogy külföldieket kalauzolhatnak). A hegy csúcsán át lehet megközelíteni, a másik oldalon röviden leereszkedve, néhány „kémény” mellett, amik a talajból nyílnak, és amiken keresztül fény jut a hegyoldalba vágott nagy, mesterséges barlangba. A barlangba egy kis kőkapun át lehet bemenni, ami belül széles alagúttá szélesedik. Az alagút végén meredek, a barlang sziklafalába vájt lépcsők vezetnek fel egy másik, igen szűk alagúthoz (12. kép). A helyi fiatalemberek, akik saját állításuk szerint bejárták, azt mondták, az alagút kiszélesedik, ahogy keresztülhalad a hegyen, és három földalatti kamrához vezet. A vár ma kedvelt találkozóhelye az egy-

12. kép. Sziklába vájt alagút meredek lépcsőkkel az akrei várban

⁸ <https://www.kurdistan24.net/en/news/04f9b663-bfd7-43b3-b64c-134589406691>

Spät Eszter • Műemlékek, polgárháború és helyi közösségek

hangú és konzervatív városkában lakó tinédzser fiúknak. A fiatalok szeretnek itt, a szüleik figyelő pillantásától távol csavarogni és piknikezni – alkoholmentes, vagy máskor alkoholos italok társaságában –, és sok szemetet hagynak hátra.

Az akrei vár legfontosabb „történeti” jelentőségének nincs sok köze az erőd rejtélyes múltjához. Március 21.-én, a *newroz*, vagyis az újév ünnepén, amit a modern kurd nacionalista mitológia a kurd szabadságharc szimbólumának tekint, egy hatalmas kurd zászlót (piros-fehér-zöld, közepén egy sárga napkoronggal) tesznek ki a hegyoldalba. Ahogy az alkonyat leszáll, az emberek fáklyásmenetben vonulnak fel a várhoz vezető úton.⁹ Ez az esemény egyre több nacionalista érzelmű fiatalot vonz (mindkét nemből) egész Kurdisztánból.

BIBLIOGRÁFIA

ALI, N., 2018.

Thieves raid 2700-year-old site in Duhok. [Online.] Forrás: <https://www.rudaw.net/english/kurdistan/050320186> [Letöltve: 2018. szeptember 30.]

BELL, G., 1909.

Malthai. Photographs. Gertrud Bell Archive, Album M, 1909, Iraq, Turkey: photos M054–M057. Forrás: <http://gertrudbell.ncl.ac.uk/> [Letöltve: 2018. szeptember 30.]

CONFLICTANTIQUITIES, 2016.

Maltai, Dohuk, KRG, Iraq: Peshmerga have not used ancient Assyrian art for target practice. Blog post, February 23, 2016. [Online.] Forrás: <https://conflictantiquities.wordpress.com/2016/02/23/iraq-kr-g-dohuk-maltai-peshmerga-destruction-false-claims/>

CZELLÁR, K., 1979.

Irak. Budapest: Panoráma.

DAILYHAWLER, 2008.

Halamata. Blog post, May 11, 2008. [Online.] Forrás: <http://dailyhawler.blogspot.com/2008/05/halamata.html> [Letöltve: 2018. szeptember 30.]

FALK, N.&DULZ, I. [s.a.]

Hikes in Kurdistan. Kiadatlan kézirat.

FOLTZ, R., 2017.

The ‘Original’ Kurdish Religion? Kurdish Nationalism and the False Conflation of the Yezidi and Zoroastrian Tradition. *Journal of Persianate Studies* 10(1), pp. 87–106.

ISHTARTV, 2016.

Kurdish Flag Spray-painted on 7th Century BC Assyrian Relief. February 23, 2016. [Online.] Forrás: <https://www.ishtartv.com/en/viewarticle,37843.html> [Letöltve: 2018. szeptember 30.]

⁹ Az eseményről készült videó megtekinthető a BBC beszámolójában: <http://cabinet.gov.krd/a/d.aspx?l=12&s=02010200&r=73&a=34306&s=010000>; több fotó található itt: <https://www.google.hu/search?q=akra+kurdistan&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=2ahUKEwiD3ND2497dAhWNJIAKHRf9D0kQsAR6BAgFEAE&biw=1366&bih=613#imgrc=XSH0-gZQfzjRsM>

Spät Eszter • Műemlékek, polgárháború és helyi közösségek

MALKO, H. 2014.

Neo-Assyrian Rock Reliefs: Ideology and Landscapes of an Empire. [Online.] Forrás: <https://www.metmuseum.org/exhibitions/listings/2014/assyria-to-iberia/blog/posts/rock-reliefs>. [Letöltve: 2018. szeptember 30.]

SPÄT, E., 2008.

Religious oral tradition and literacy among the Yezidis of Iraq. *Anthropos* 103(2), pp. 393–403.